

HISTORISCH OMMETJE WINSUM – 3 KM

A WINSUM, DORP MET EEN STEDELIJK KARAKTER

Dit deel van Noord-Groningen was oorspronkelijk een grote kwelder, een onbedijkt gebied waar eb en vloed vrij spel hadden. De kwelder werd doorkruist door de rivier de Hunze, waarvan de benedenloop tegenwoordig het Reitdiep heet. Op de oostelijke oever van de rivier ontstonden vanaf de 4de eeuw voor Christus wierden, deels door slib dat bleef liggen na overstromingen, deels door mensenwerk. Op de wierden gingen mensen wonen en ontstonden dorpen, waaronder Winsum en Obergum. In de eeuwen die volgden ontwikkelde Winsum-Obergum zich tot een belangrijke handelsnederzetting. In 1057 gaf de Duitse koning Hendrik IV toestemming voor een markt met munt- en tolrecht. De stichting van het Dominicanenklooster in 1275 maakte het stadse karakter compleet. Dit veranderde in de 15de eeuw toen de stad Groningen de Winsumer stapel- en marktrechten in handen kreeg. Wanneer het staatsgezinde Winsum in 1581 tijdens de Tachtigjarige Oorlog wordt platgebrand door het Spaansgezinde Groningen, gaat het stedelijke karakter nog verder verloren. Winsum en Obergum bleven in de daarop volgende eeuwen een bescheiden regionale centrumfunctie vervullen op het gebied van handel, industrie en vervoer. In en na de 19de eeuw kwam er nieuw leven in de brouwerij met onder meer kalkbranden, een touwslagerij, een bierbrouwerij, molens, steenbakkerijen, een stoomzuivel- en vlasbereidingsfabriek, scheepswerven en een groenticonservenfabriek.

De geschiedenis van Winsum en het hierin opgenomen dorpe Obergum is nog goed te herkennen in het landschap en aan de gebouwen. Ondat de rijke historie én het Winsum van nu met een wandeling van bijna 3 kilometer.

B WINSUMERDIEP

Het Winsumerdiep is een overblijfsel van de Delf. Deze waterweg van Delfzijl naar Winsum werd waarschijnlijk al voor het jaar 1000 gegraven. Hij dankt zijn naam aan 'delven', een ander woord voor 'graven'. De Delf had twee functies: handelskanaal en afwateringskanaal. Varen over zee was destijds gevaarlijk en kon worden voorkomen door over de Delf te varen. Daarnaast moest het waterpeil naar beneden voor het ontginnen van landerijen in de omgeving. Het Winsumerdiep heeft een slingerende loop. Dit komt door de eeuwenlange verbinding met het Reitdiep, dat van de stad naar Zoutkamp loopt. Het Reitdiep stond tot 1877 in open verbinding met de zee waardoor er sprake was van eb en vloed. Om de waterafvoer te verbeteren, werd het Winsumerdiep in 1856 verbreed. In het dorp zelf was dit onmogelijk, omdat er huizen langs de oever stonden. Daarom werd er een extra kanaal om Obergum gegraven, het Hulpkanaal om Obergum.

C OUDE WINKELSTRAAT

De Westerstraat en de in het verlengde hiervan liggende Oosterstraat waren tot ongeveer 1950 de winkelstraten van Obergum. Beide straten waren rijk aan kleine winkeltjes. Vandaag de dag zijn er nog maar een paar winkeltjes over, waaronder een chocolaterie. Aan diverse panden is nog wel goed te zien dat ze vroeger dienst hebben gedaan als winkeltje. In 1813 wordt voor het eerst melding gemaakt van een synagoge op huisnummer 21. Deze huissynagoge was de oudste synagoge van Winsum.

D SINT NICOLAASKERK VAN OBERGUM

Obergum is gegroeid rond de 5 meter hoge wierde waarop in de 13de eeuw de Sint Nicolaaskerk (Obergumerkerk) werd gebouwd. De 14de-eeuwse toren stond oorspronkelijk vrij, maar is later met de kerk verbonden. In de 15de eeuw is het schip verlengd en nog later is de verbinding tussen de toren en de kerk gerealiseerd. De kerk is gewijd aan Sint Nicolaas, de patroonheilige van onder andere de zeevaart. Veel havensteden hebben hem dan ook als beschermheilige. Dat deze kerk zijn naam draagt, wijst op het grote belang van de scheepvaart voor Obergum. Winsum-Obergum huisvestte in het verleden zelfs drie scheepswerven. De Sint Nicolaaskerk is de eerste kerk die door Stichting Oude Groninger Kerken werd aangekocht en werd in 1970 gerestaureerd.

E OSSENGANG ROND DE KERK

Rond de kerk van Obergum loopt een zogenaamde ossengang, de weg die om de voet van een wierde ligt. Bij slechts een handvol wierden is de ossengang nog in tact. De bekendste ossengang is die van het dorp Leermens. Een typisch Gronings gezegde verwijst hiernaar: Als iemand 'om Leermens is gekomen' dan weet hij veel en heeft hij de zaken van alle kanten bekeken. Hoofdstraat Obergum is het oostelijke deel van de vroegere ossengang met op nummer 19 de voormalige pastorie van de kerk. Huyze Obergum op nummer 21 is een statig herenhuis waarin vroeger onder meer een spaarbank en een bibliotheek waren gevestigd.

F ARMENHUIS

Het huis dat nu Dinghukum heet, was vroeger een armenhuis voor arme Winsumers. Het werd in 1863 door de gemeente Winsum gebouwd als een 'gesticht voor hulpbetoon en werkverschaffing'. Bij de bouw werd vermoedelijk materiaal gebruikt van de afgebroken borg De Brake. Deze borg stond aan de andere van het water. Het armenhuis bood plaats aan vijf woningen voor armlastigen en een woning voor een 'vader' en een 'moeder'. Na een verbouwing medio vorige eeuw deed het huis dienst als bejaardenhuis met acht kamers en woonruimte voor de directrice en haar gezin. In 1974 is het pand opnieuw verbouwd tot het huidige woonhuis. Het hofje achter het armenhuis werd eveneens door de gemeente Winsum gebouwd.

G SYNAGOGUE

Dit historische pand is de voormalige synagoge. De synagoge werd in 1879 gebouwd en had jarenlang een regionale functie. In de traditioneel ingerichte sjoel, inclusief vrouwengalerij, was ook een religieus bad gebouwd: een mikwe. De mikwe diende voor een spiritueel reinigingsritueel. Vanwege het kleine aantal leden, werd de synagoge in 1934 gesloten. Bij een ingrijpende verbouwing in de jaren 60 van de vorige eeuw is veel van het klassieke karakter verdwenen. Gelukkig is het pand recentelijk stijlvol gerestaureerd. De plaquettes aan de oostzijde van het gebouw herinneren aan de Tweede Wereldoorlog.

H JENEVERBRUG

Winsum en Obergum zijn van oorsprong aan elkaar verbonden met twee bruggen: De Boog en de Jeneverbrug. De Jeneverbrug is een hoge voetbrug, een hoogholkje, en dankt zijn naam mogelijk aan het veelvuldige gebruik ervan door cafégangers. De inwoners van Obergum gebruikten de brug om in Winsum naar het café te gaan; de Winsumers gingen juist naar Obergum. Drinken in je eigen dorp deed je niet, maar aan de andere kant van de brug was wat anders. Een andere verklaring is dat de bouwers van de brug regelmatig pauzeerden met een borreltje in het toenmalige café op de hoek van de Havenstraat. Vanaf de Jeneverbrug kijk je in westelijke richting uit op de haven van Winsum. Aan het eind van de haven, vlak voor de spoorbrug, ligt De Helling. Dit is een voormalige scheepswerf met een dwarshelling waar voornamelijk vrachtschepen werden gebouwd.

I TORENERK

De Torenerk staat, anders dan in veel andere wierdedorpen, niet midden op de wierde, maar tegen de oostflank ervan. Lang is gedacht dat dit kwam doordat het klooster al op de wierde stond en er voor de kerk dus geen plaats meer was. Later bleek dat er hier al een kerk stond voordat het klooster werd gebouwd. Mogelijk heeft de locatie iets te maken met oude kerspelpgrenzen, de grenzen tussen de verschillende kerkgemeenten. Het oudste gedeelte van de Torenerk is gebouwd in de 11de eeuw. Dit deel is nog steeds herkenbaar aan de grijze stenen in de zuidgevel. De torenspits en de zandstenen hoekblokken dateren uit de 17de eeuw. Opvallend is de houten buitentrapp met bordes en toegangsdeur. De precieze reden van deze deur op hoogte is niet bekend. Mogelijk was de ruimte achter de deur een toevluchtsoord in tijden van nood of oorlog. De windvaan op de toren en de zandstenen rozet boven de toegangsdeur dragen het wapen van de stad Groningen. Dit verwijst naar de periode na 1580 waarin Groningen het dorp Winsum ging overheersen.

J MOLEN DE VRIENDSCHAP

Koren- en pelmolen De Vriendschap is een van de twee molens van Winsum. Voor 1801 stond hij in Mensingeweer, maar hij werd afgebroken en op deze plek opnieuw opgebouwd. Met een pelmolen wordt gerst tot gort gepeld door het kaf van de graankorrel te scheiden. Gort wordt vooral gebruikt als basis voor pap en in krentjebrij. Tot begin 20de eeuw werd gort in Nederland veel gebruikt als maaltijdbasis, waarbij de gepelde korrels eerst 12 uur moesten weken en vervolgens een uur werden gekookt. Een pelmolen kan pas goed werken bij windkracht 5. Daarom hebben de meeste pelmolens naast pelstenen ook maalstenen. Bij onvoldoende wind kan er dan graan worden gemalen. Op draaidagen is De Vriendschap van binnen te bezichtigen. Het pand met huisnummer 43, op de hoek van Hoofdstraat Winsum, is de oude molenaarswoning.

K JACOBIIJENHUIS

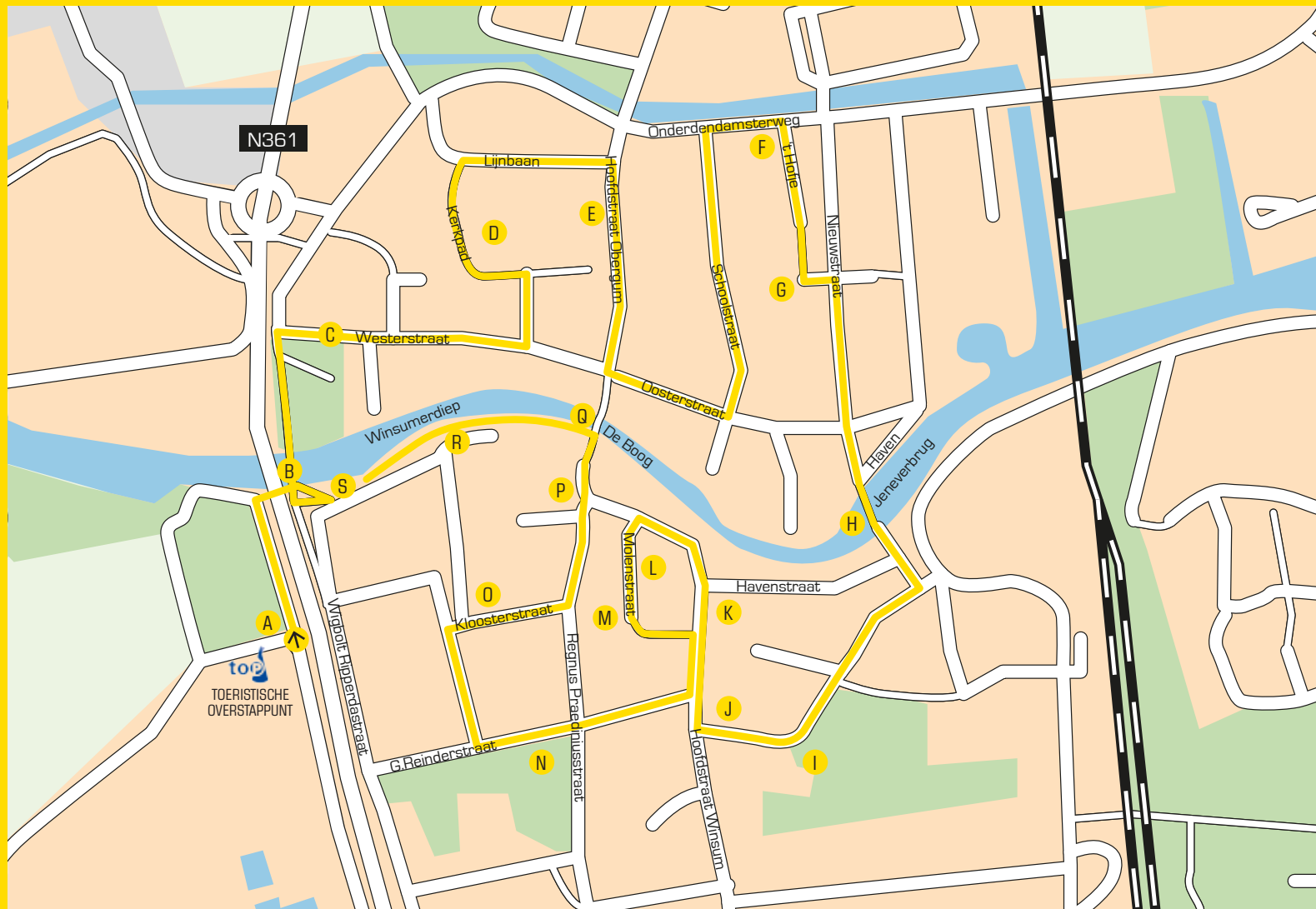
Op de hoek van de Havenstraat en Hoofdstraat Winsum staat het monumentale Jacobijnenhuis. De woning stamt grotendeels uit de 17de eeuw, maar delen van de woning zijn veel ouder. Tijdens een in 2003 voltooid restauratie werden er in de zuidmuur restanten van kloostervensters uit de 13de of 14de eeuw gevonden. Mogelijk maakte het huis deel uit van het Dominicanenklooster dat in Winsum was gevestigd. Wanneer er geen andere expositie is, worden veel van de bij de restauratie opgegraven gebruiksvoorwerpen in het Jacobijnenhuis tentoongesteld.

L DOMINICANENKLOOSTER

Ter hoogte van huisnummer 7 in de Molenstraat stond tussen 1275 en 1581 het kloostercomplex van de dominicanen. Het klooster was gewijd aan de heilige Catharina van Alexandrië. Dat de dominicanen zich in Winsum vestigden zegt iets over het stedelijke karakter van Winsum. In 1308 schonk de prefect van Groningen zelfs een huis met grond aan het klooster. Dit was het begin van het Jacobijnerklooster in de stad, een dochterklooster van het Winsumer klooster. De kerk van het Dominicanenklooster bezat tot de Beeldenstorm van 1566 zeven altaren en een orgel en moet wel groot zijn geweest. In 1580 waren er namelijk plannen om de oude kerken van Winsum en Obergum af te breken en de kloosterkerk als gemeenschappelijke kerspelkerk te gebruiken. In 2001 zijn bij de aanleg van nieuwe riolering in de Molenstraat sporen van muurfunderingen van waarschijnlijk de kloosterkerk gevonden. Ook werden er grafvelden met in totaal 36 skeletten blootgelegd.

M KORENMOLEN DE STER

Korenmolen De Ster dankt zijn naam aan het gemeentewapen van Winsum. In het wapen staat een zevenpuntige ster rechtsboven het paard met daarop de ridder en de dame in amazoneit. De molen staat op een van de hoogste punten van de wierde van Winsum. Dat is niet voor niets. Hier is de kans op wind immers het grootst, zeker in de tijd dat het landschap nog veel opener was. De Ster is een zogenaamde achtkantke bovenkruier met stelling. Hij werd gebouwd in 1851 ter vervanging van een standermolen uit 1628. Op draaidagen is de molen van binnen te bezichtigen.

N RIPPERDABORG

Links van deze straat is nog een deel van een oorspronkelijke borggracht te zien. Hij behoort tot een van de twee Winsumer borgen van het geslacht Ripperda. Tot ongeveer 1630 stond hier de westelijke Ripperdaborg. Aan de andere kant van het spoor; in het oosten van Winsum, stond de oostelijke borg. De familie Ripperda was erg invloedrijk en wordt vaak genoemd in de geschiedenis van Stad en Ommelanden. Omstreeks 1600 komen beide borgen in handen van de stad Groningen. Hiermee kreeg de stad meer invloed op het reilen en zeilen in Winsum. Veel praal was er echter niet meer over. De oostelijke borg was in 1569 zwaar beschadigd. In 1602 wonen de oude en arme Johan Backer en zijn vrouw Grete in een hutje op het terrein. Ze vragen het stadsbestuur of ze de stenen van de voormalige borg die nog in de grond zitten mogen gebruiken voor de opbouw van hun huisje, maar het antwoord hierop is onbekend. Ook de westelijke borg was in slechte staat en werd daarom in 1627 gesloopt.

O MUUR VAN HET KLOOSTER

Voor het huis aan de Kloosterstraat nummer 8 staat een klein muurfragment met een houten paal met een koperen plaquette. Op deze plek werd het fundament van een middeleeuwse tuinmuur van het Dominicanenklooster gevonden. De Kloosterstraat is niet de enige straatnaam die herinnert aan het rijke kloosterleven van de dominicanen.

Winsum. De dominicanen werden ook wel predikheren, Jacobijnen, predikbroeders en broeren genoemd. Aan het hoofd stond geen abt, maar een prior. Deze namen komen terug in de Broederstraat, Dominicanenstraat en Priorstraat, alle drie ten zuiden van de westelijke Ripperdaborg.

P DORPSPLEIN MET HISTORISCHE PANDEN

Rondom het dorpsplein staan diverse historische panden. Zoals het opschrift op de gevel al verraadt, was de huidige bibliotheek van oorsprong een openbare lagere school. Deze school werd in 1882 gebouwd in eclectische stijl, een bouwstijl waarin verschillende stromingen worden gecombineerd. Herberg De Gouden Karper is een van de oudste panden van Winsum en stamt uit de 17de eeuw. Waarschijnlijk is de naam afgeleid van een middeleeuwse herberg in Winsum: de Carper. De Carper diende als gastenverblijf voor het klooster. Eeuwen later kunnen reizigers hier nog steeds een stevige maaltijd vinden. Het pand waarin café J&A en de Wereldwinkel zijn gevestigd wordt al in de 16de eeuw als herberg Thoe Genep vermeld. Eind 19de eeuw begon 20de eeuw vergaderde het gemeentebestuur in de rechtervleugel van het pand. De bouw van het gemeentehuis op nummer 4 bracht hier verandering in. Het gemeentehuis werd in 1907 gebouwd in de stijl van de Amsterdamse School en heeft daarnaast Jugendstilelementen. Winsum beschouwd zichzelf als hoofdplaats van de streek. Eind 19de eeuw vroeg de gemeente daarom een wapen aan dat afgeleid was van het zegel van Hunsingo. Dit oude gemeentewapen is nog steeds te zien boven de toegangsdeur. In het torentje hangt een carillon. Het pand werd slechts tot 1942 als gemeentehuis gebruikt.

Q BRUG DE BOOG

Tot 1808 waren Obergum en Winsum met elkaar verbonden door een houten ophaalbrug. In het Gronings heet zo'n brug een til. Plaatsnamen als Britil en Enumatil verwijzen hiernaar. In 1808 legde de toenmalige gemeentesecretaris Geert Reinders de eerste steen van de gemetselde brug. 63.000 bakstenen en 110 vaatjes cement later was De Boog een feit. Op 10 mei 1940 besloot de Nederlandse legerleiding om alle bruggen tussen Delfzijl en Zoutkamp op te blazen in de hoop dat dit de opmars van de Duitsers zou vertragen. Ook De Boog werd opgeblazen waarbij de naast de brug staande juwelierswoning ook werd verwoest. Op 15 mei was de capitulatie een feit en al op 25 mei werd besloten dat de brug herbouwd moest worden. In 1941 was de nieuwe brug klaar. Ook de woning werd herbouwd met in de gevel een herinneringssteen.

R GEERT REINDERS, DE ENTER

In dit groene stukje Winsum staat een gedenksteen voor de bekende Winsumer Geert Reinders. Hij leefde van 1737 tot 1815 en was niet alleen gemeentesecretaris, maar ook veehandelaar. Nadat hij betrokken was geraakt bij onsuccesvolle pogingen van wetenschapper Petrus Camper om de runderpest te bestrijden, deed hij veel proeven op zijn eigen veestapel. Dit gaf hem de bijnaam De Enter. Hij ontdekte dat koeien die genezen waren van runderpest, kalveren voortbrachten die tijdens de eerste levensperiode immuun waren voor de ziekte. Deze bescherming werd veroorzaakt door de dieren herhaaldelijk in te enten. Geert Reinders schreef in 1774 aan stadhouder Willem V van Oranje-Nassau dat hij een belangrijke vinding had gedaan. Vervolgens stuurde hij zijn resultaten in een brief naar de professoren Petrus Camper en Wynoldus Munniks. Munniks vertaalde de brief en zond hem naar de Royal Society in Londen. Petrus Camper was minder vriendelijk en publiceerde de resultaten in het buitenland onder zijn eigen naam.

S EINDE

Dit is het einde van de route. Vanaf hier rechtdoor, onder het viaduct door en na het viaduct linksaf en terug naar het startpunt. We zien u graag weer terug in Winsum

WELKOM IN WADDENLAND!

De regio Waddenland strekt zich uit van Nationaal Park Lauwersoog tot aan Noordpolderzijl (het kleinste buitendijkse zeehaventje van Nederland) en van de Waddenzee tot aan bijna de stad Groningen. Het prachtige Reitdiep behoort tot het oudste cultuurlandschap van Nederland en loopt dwars door Waddenland. Nationaal Landschap Middag-Humsterland maakt onderdeel uit van dit gebied. De Waddenzee is in 2009 door UNESCO tot werelderfgoed uitgeroepen.

Het gebied kent een rijke geschiedenis. Het is van oudsher een zeer waterrijke, drassige streek. Bewoners hebben eeuwenlang strijd gevoerd tegen het wassende water. Onder invloed van de getijdenwerking, wind en later ook de mens, is geleidelijk een vruchtbaar kleigebied aan de zee onttrokken. De bewoning in het gebied gaat plaatselijk tot 2500 jaar terug. Met recht een gebied om te ontdekken.

Winsum is één van de toeristische toegangspoorten tot Waddenland.

WINSUM

TOERISTISCH INFORMATIEPUNT

Waar je ook bent in Waddenland, er is altijd een Toeristisch Informatie Punt (TIP) in de buurt. Enthousiaste vrijwilligers vertellen je over de uitgebreide mogelijkheden om te wandelen, te fietsen en te varen in het gebied. Maar ook over bezienswaardigheden en musea, en over waar je lekker kunt eten en drinken of prettig kunt overnachten.

WADDENLAND HEeft ZES TIP'S.

De TIP in Winsum bevindt zich in de bibliotheek, Regnerus Praediniusstraat 2, 9951 CB Winsum

OPENINGSTIJDEN:

dinsdag 14.00 – 20.00 uur
woensdag 14.00 – 17.00 uur
donderdag 14.00 – 17.00 uur
vrijdag 14.00 – 20.00 uur
zaterdag 10.00 – 13.00 uur
(wijzigingen voorbehouden)

Ook in het Wierdenmuseum in Ezinge bevindt zich een TIP.

OPENINGSTIJDEN:

dinsdag t/m vrijdag 10.00 -17.00 uur
weekend en feestdagen 13.00 -17.00 uur.
25 jan. en 1 jan. gesloten.
(wijzigingen voorbehouden)

Waddenland.groningen.nl

gemeente Winsum

ER GAAT NIETS BOVEN
GRONINGEN

ONTDEK WINSUM

ER GAAT NIETS BOVEN
GRONINGEN

WADDENLAND.GRONINGEN.NL

COUPOON © Meert 2015 (UTD&V) - gemeente Winsum | MET DANK AAN de Harnische Vereniging Winsum en Stichting Promotie Waddenland
 ANDRE MOGELIJK GEMAAKT DOOR: een bijdrage van de NAM | CONTENT EN BEELDING: Eob. Jans, van Sakkers | PRODUCTIE COÖRDINATIE: ONWERP: GSK | BEELDARCHIEF: Groninger Archief en Gemeente Winsum

DE ZEVEN PARELS VAN WINSUM

1 WINSUM-OBBERGUM

Al in de 10^e eeuw was Winsum-Obergum een belangrijke handelsnederzetting. In 1057 gaf de Duitse koning Hendrik IV toestemming voor een markt met munt- en tolrecht. De stichting van het Dominicanenklooster in 1275 maakte het stadse karakter compleet. De oude stadse elementen uit de rijke historie van Winsum-Obergum zijn nog steeds volop te zien.

2 REITDIEPGEBIED

Waar ooit de rivier de Hunze de stad Groningen verbond met de zee, ligt nu het Reitdiep. Het dal en de oevers van het Reitdiep behoren tot het oudste cultuurlandschap van Europa. Rivier de Hunze werd in de 17^e eeuw deels rechtgetrokken, maar gelukkig zijn veel van de zo kenmerkende kronkels bewaard gebleven. Het landschap dankt zijn bijzondere uitstraling ook aan de sporen van 2500 jaar bewoning.

3 KUNST EN CULTUUR

Nationaal Landschap Middag Humsterland of de Waddenzee-kust: kunst en cultuur zijn nooit ver weg. Natuur en landschap zijn een onuitputtelijke inspiratiebron. In de kerk van Feerwerd worden geen diensten meer gehouden, maar de kerk is met theater, muziek en kunst een cultureel hart geworden. Den Aniel staat bekend als kunstenaarsdorp. Regelmatig zetten kunstenaars en galeries de tuindeuren open voor bezoekers.

4 MIDDAG-HUMSTERLAND

Middag-Humsterland is een van de twintig Nationale Landschappen van Nederland. De geschiedenis van dit gebied gaat terug tot aan de vroege ijertijd, in de vijfde of zesde eeuw voor Christus. Middag en Humsterland waren beide ooit twee schiereilanden. Het huidige landschap met een rijke schakering van agrarische gronden, waterlopen, dijken, wierden en dorpen is ontstaan door een eeuwenlang samenspel tussen natuur en menselijk handelen.

5 DE WIERDE VAN EZINGE

De Wierde van Ezinge is bekend vanwege de opgravingen die archeoloog Albert van Giffen hier in de jaren '20 en '30 van de vorige eeuw heeft uitgevoerd. Hierbij zijn de resten van 95 boerderijen en 60 bijgebouwen gevonden uit de periode van 600 v. Chr. tot de 5^e eeuw n. Chr. Museum Wierdenland in Ezinge richt zich op de verhalen over het landschap en de cultuur van terpen en wierden in het noordelijk waddenkustgebied.

6 ALLERSMABORG

Meer dan een eeuw is de familienaam Allersma met deze borg verbonden. De Allersmaborg is in tegenstelling tot veel andere historische gebouwen in dit gebied niet gebouwd op een wierde, maar in een meander van het Reitdiep. Aangenomen wordt dat de bouw van de borg is gestart in de 14^e eeuw, maar in de dertiende eeuw werden de eerste fundamenten gelegd. Bijzonder is de duiventil uit de 18e eeuw en het prieeltje dat ooit dienst deed als druivenkas.

7 WADDENZEEKUST

"Er is een plek waar hemel en aarde het toneel delen". Mooier kun je dit natuurgebied niet omschrijven. De Waddenzee is sinds 2009 Werelderfgoed. Het waddengebied is nog jong. Het is ontstaan na de laatste ijstijd, zo'n 7000 jaar geleden. De dynamiek van het gebied is wereldwijd uniek. Je kunt met eigen ogen zien en meemaken hoe het landschap steeds verandert.

LEGENDA

- Fiets-/voetveer
- Kerken
- Borgen
- Musea
- Natuurgebieden
- Zee, meren, marsen
- Dorpen
- Natuurgebied
- Informatiecentra
- Landmerken
- Toeristisch Informatie Punt Waddenzee
- Fietsknooppunt
- Fietsroute, niet bereikbaar met auto
- Fietsroute en autoweg
- Hoofdwegen
- Overige wegen
- Spoorlijn en stations
- Fiets-/voetveer

OP PAD

Een meanderende rivier, de kust van de waddenzee, wierden, historische dorpen, dijken, waterlopen en monumentale panden: samen vormt dat het landschap van Winsum. Een uitgebreid netwerk van fietsroutes, wandelroutes en kanoroutes maakt dit tot een waar ontdekgebied.

WANDELEN

OMMETJES

Ommetjes zijn korte wandelroutes 'dicht bij huis'. Tot halverwege de vorige eeuw bestond er een dicht netwerk van voetpaden in dit gebied. Deze zogenaamde 'Ommetjes' liepen vaak over oude paden, zoals kerke-, school- en trekpaden, ossengangen en schapendriften. Alle ommetjes worden gemarkeerd met

Folders van de Ommetjes, met extra informatie over wat er te zien is, zijn verkrijgbaar bij het Toeristisch Informatiepunt in de bibliotheek van Winsum. Ze zijn ook gratis te downloaden op www.landschapsbeheergroningen.nl

① Drie Ommetjes Winsum – 5,5 km – 6 km – 4,5 km
Startpunt Toeristisch OverstapPunt Winsum

② Ommetje Adorp-West, Rondje Hekku – 7 km
Startpunt bij de molen

③ Ommetje Garnwerd-Aduarderzijl – 6 km
Startpunt molen de Meeuw

④ Ommetje Bouwerderpad Ezinge – 5,5 km
Startpunt museum Wierdenland

⑤ Het Anielster Ommetje – 7,5 km
Startpunt bij de molen in Den Aniel

⑥ Historische wandeling Winsum-Obergum – 3 km
Startpunt Toeristisch OverstapPunt Winsum
Winsum en Obergum hebben een rijke, bewogen geschiedenis. Deze geschiedenis is te beleven in deze wandeling. Een wandeling met verhalen over de Ossengang, borg de Brake, een religieus bad, jenever, een achtkante bovenkruier en nog veel meer. Elders in deze folder treft u de routekaart en de bijbehorende verhalen.
De route is ook verkrijgbaar als app. Met de route-app is je smartphone je persoonlijke gids! De "route Winsum-Obergum" is te vinden onder het kopje "Waddenzee" in de "Groningen Routes" app. Die laatste is gratis te downloaden in de play-store en de app-store.

FIETSEN

Bepaal aan de hand van fietsknooppunten je eigen route en ontdek het rijke landschap en de bewogen geschiedenis van Winsum en wijde omgeving. Ontdek het Reitdiep, fiets richting de Waddenzee, vind de waker en de slaper, over en langs wierden en nog veel meer. Het gebied van Winsum en wijde omgeving is een waar geschiedenisboek. Het dichtstbijzijnde knooppunt is nr 71, net ten noorden van dit Toeristische Overstappunt.

WE DOEN TWEE SUGGESTIES VOOR MOOIE ROUTES VANUIT WINSUM

HET GEHEIM VAN HET REITDIEPDAL – 29 KM

71 49 45 42 41 67 66 47 01 64 49 69 48 68 71

EENS DE ZEE – 37 KM

71 69 95 42 15 50 53 57 43 31 34 38 99 28 27 26 25 42 45 49 71

KANOËN

De provincie Groningen heeft bijna 1000 kilometer aan kanowater. Onder de allermooiste van die kilometers valt het gebied rondom Winsum. Zo zijn het Reitdiep, het Winsummerdiep en het Loopdiep kanowateren bij uitstek.

REITDIEPVEER

Wie al wandelend of fietsend het Reitdiepdal ontdekt moet de overvaart met het pontje Reitdiepveer meegemaakt hebben. Je wordt getraakteerd op een rustgevend vaartochtje van een kwartier tussen de twee aanlegplaatsen bij de eeuwenoude sluisen van Aduarderzijl en Schaphalsterzijl. Van april tot en met oktober, dagelijks in de vaart. Het veer vaart minimaal 1x per uur. De actuele dienstregeling is te vinden op www.reitdiepveer.nl

IN DE OMGEVING

1 STAD GRONINGEN

Groningen is een bruisende (winkel)stad. De jongste stad van Nederland qua gemiddelde leeftijd van de inwoners, kent een lange, roerige geschiedenis en dat is te zien aan de historische pakhuizen, hofjes en gebouwen. Groningen is ook een stad met lef: de stad heeft de meest vernieuwende architectuur binnen haar grenzen, met het Groninger Museum als boegbeeld. En Groningen is ooit verkozen tot Beste Binnenstad, omdat het er zo goed toeven is. Op het gebied van festivals en muziek staat Groningen ook steeds steviger op de kaart. Eurosonic – Noorderslag en Noorderzon zijn hier voorbeelden van.

2 NATIONAAL PARK LAUWERSMEER

In vroegere tijden stroomde zoet en zout water in elkaar over in de Lauwerszee. Angst voor overstromingen leidde in 1969 tot de bouw van een dam. Op de vroegere zeebodem ontstond een prachtig nieuw landschap en een echt vogelparadijs. Kenmerkend is het open en uitgestrekte landschap. En zo'n open landschap is een aantrekkelijk leefgebied voor verschillende dieren en planten. Zo biedt dit landschap elk jaar aan honderdduizenden vogels rust en voedsel. De natuur in en rond Lauwersmeer is zo bijzonder dat het gebied is aangewezen als Nationaal Park.

3 OPENLUCHTMUSEUM HET HOOGELAND

Met twintig gebouwen in het hart van Warffum laat Openluchtmuseum Het Hoogeland zien hoe honderd jaar geleden op het platteland werd gewoond en gewerkt. Als men rondkijkt in de woonkamer, de slaapkamer of de werkplaats is het, door de gedetailleerde inrichting van de huizen, net of de bewoners even weg zijn. Het museum geeft een natuurgestuurde blik op de vroegere dorpsamenleving met o.a. de woning van een dagloner, de werkplaats van een schilder, een schoolgebouw en een café.

4 PIETERBUREN EN NOORDPOLDERZIJL

Pieterburen staat bekend als het wadloop- en zeehondendorp van Nederland. Het dorp verwierf met name met de zeehondencreche wereldfaam. De naam van het dorp wordt voor het eerst in 1371 genoemd. In een oorkonde wordt gesproken over de parochianen van Sint Pieter in het nieuwe land.

Op 15 km van Pieterburen ligt Noordpolderzijl. Een kroeg en een haventje. Meer is het niet. Eb en vloed hebben hier vrij spel en alleen bij hoogtij is het mogelijk dit unieke haventje in en uit te varen. Noordpolderzijl heeft de kleinste openzee haven van Nederland.

- ADORP**
B&B WARKSTEE
 Spoorlaan 31
CAFÉ / RESTAURANT 'T WITTE HOES
 Provincialeweg 37
- ADUARDERZIJL**
CAMPING EN JACHTHAVEN ADUARDERZIJL
 Zijlsterweg 7
'T WAARHUIS
 Zijlsterweg 20
- BAFLO**
OP DE ROEMTE
 Eenrummerweg 46
CAMPING DE MAAR
 Eenrummerweg 42
- CAFÉ BEUVING**
 Stationsweg 1
- DEN ANIEL**
BOERDERIJ SELHUIZEN
 Oude Dijk 30
B&B 'ONS STEKKIE'
 Oosterweg 6
GALERIE DEN ANIEL
 De Streekweg 1
- ANDLEDON**
 Kruisweg 6
- EZINGE**
WOLSELEY LODGE
 Nieuwestreek 79
GASTENVERBLIJF DE KASTANJE
 Haven 10
CAFÉ RESTAURANT DE BRUG
 Torenstraat 2
CAFÉ 'T HAVENTJE
 Haven 6
MUSEUM WIERDENLAND
 Van Swinderenweg 10
LOGIES EN ONTBIJT 'T LETSTE HOES
 Van Swinderenweg 22
FEERWERD
GALERIE EN BELDENTUIM "DE VERBEELDING" EN DELTANÛS
 Aldringeweg 24
ATELIER ZILVER IS SPREKEN
 Oosterweg 4
B&B IN DE AAP
 Oosterweg 24
B&B DAAR BIJ DE MOLEN
 Mentaweg 1
CULTUURHUIS JACOBUSKERK
 Valgeweg 3
- GARNWERD**
REGINA B&B
 Hunzeweg 46
DE OUDE PASTORIE
 Burg. Brouwersstraat 4
LOGIES S.MESSCHENDORP
 Krassumerstraat 22
GARNWERD AAN ZEE
 Burg. Brouwersstraat 38
- CAFÉ HAMMINGH**
 Hunzeweg 32
EETCAFÉ 'T WOATERBORGE
 Hunzeweg 40
SAAXUMHUIZEN
GALERIE DE PRONKKOAMER
 Saaxumhuizerweg 2
BLOEMENBOERDERIJ/MAISDOOLHOF
 Dikemaweg 10
PRONKkamer FINDERSTERRE
 Dorpsstraat 4
WIERUMERSCHOUW
THE HORSEFARM
 Scholleweg 2
B&B WIERUMERSTEE
 Scholleweg 9
WINSUM
TOBY'S PUB
 Hoofdstraat Winsum 5a
KINDERBOEK CULTUURBEZIT
 Hoofdstraat Winsum 4 (vanaf medio 2015: Kerkpad 2 Obergum)
B&B BATENBORG
 Schouwerzijlsterweg 13
B&B OOSTERSTRAAT
 Oosterstraat 48
MARENLAND - RECREATIE
 Winsummerdiep 6
LOGIES EN ONTBIJT FAM. F. GARST
 Dahliastraat 39
B&B HET JACOBIJNENHUIS
 Havenstraat 2
CHIN. IND. REST. GOLDEN HOUSE
 Havenstraat 20
PIZZERIA RISTORANTE BUONISSIMO
 Ubbo J. Mansholtplein 1
PIZZERIA LA SICILIA
 Hoofdstraat Obergum 38
RESTAURANT STEAKHOUSE OASE
 Obergum 11
CAFETERIA / LUNCHROOM OBERGUM
 Hoofdstraat Obergum 36-A
SNACKBAR 'T CENTRUM
 Regnerus Praediniusstraat 4
HERBERG DE GOUDEN KARPER
 Hoofdstraat Winsum 5
CAFÉ J&A
 Hoofdstraat Winsum 2b
KADDOCAFÉ
 Regnerus Praediniusstraat 3

LEGENDA

- Bed & Breakfast
- Kunst&Cultuur
- Dagattractie
- Eten/Drinken
- Vakantieappartement
- Boot/Kanoverhuur
- Camping
- Groepsacco
- Manege
- Jachthaven
- Museum
- Hotel
- Rustpunt